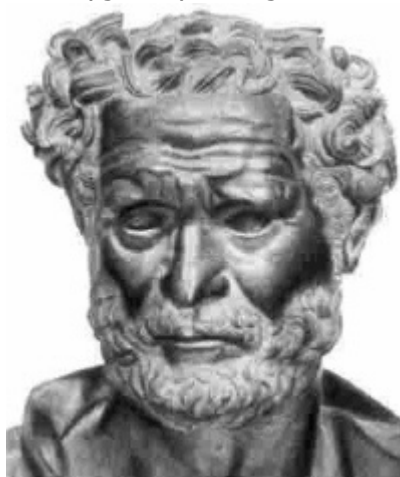

Heraklit z Efezu

Autor tekstu: **Daniel Krzewiński**

W starożytności nazywano Heraklita „niejasnym”, na skutek trudności w zrozumieniu jego wypowiedzi. Nazywano go również „płaczącym” z racji pesymistycznego tonu poszczególnych jego tez. Jednakże ani jednego, ani drugiego określenia Heraklita z Efezu nie można uznać za charakterystyczne dla jego filozofii.

Życie Heraklita przypada na koniec VI i początek V wieku p.n.e. Naukę Heraklita można uznać, za dalszy rozwój materializmu milezyjczyków tj. Talesa, Anaksymandra i Anaksymenesa, zwanej również jońską filozofią przyrody. Podobnie jak milezyjczycy, Heraklit jest przedstawicielem pierwotnego materialistycznego poglądu na świat, ale początek dialektyki występuje już u niego z większą wyrazistością, choć jeszcze w naiwnej nieco formie. Z dzieła Heraklita, które według niektórych świadectw nosiło rozpowszechniony w Grecji tytuł „O przyrodzie”, zachowało się około 130 oryginalnych fragmentów.

Według Heraklita u podstaw wszystkiego, co istnieje, leży początek materialny, a konkretnie ogień. Ten materialny początek, pozostający w ciągłym ruchu i ulegający ciągłym zmianom oraz przechodzący z jednego stanu w drugi wskutek walki tworzących go przeciwieństw, stanowi podstawę rozwoju całego świata. Jednym z najbardziej znanych i najczęściej cytowanych poglądów, zawiera się w zdaniu: „...tego świata, jednego i tego samego świata wszechrzeczy, nie stworzył ani żaden z bogów, ani żaden z ludzi, lecz był on, jest i będzie wiecznie żyjącym ogniem, który według miary rozplómi się i według miary gaśnie”. Cały świat, czyli w terminologii Heraklita kosmos, istniejący realnie poza świadomością ludzką, jest jedynie odmianą materialnego początku — ognia. W ogóle wszystko, zdaniem Heraklita, powstaje z ognia. Najgęstsza jego część staje się ziemią, ziemia pod wpływem ognia staje się wodą, woda parując staje się powietrzem, z drugiej strony wszystkie ciała i wszechświat zmieniają się w ogień. Podstawą więc wszystkiego co istnieje, jest dla Heraklita rozwijająca się materia w swoich różnych stanach: gazowym, ciekłym i stałym. Heraklit powiada, że: „wszystkie rzeczy wymieniają się na ogień, a ogień na wszystkie rzeczy, tak jak złoto można wymienić na towary, a towary na złoto”.

Naukę o o ogniu jako materii Heraklit łączy ściśle z dialektycznym pojmowaniem rozwoju wszystkiego, co istnieje. Zachował się fragment Heraklita, w którym filozof ten charakteryzuje zasadnicze stany przejściowe ognia : „Ogień żyje śmiercią ziemi, śmiercią ognia — powietrze, woda śmiercią powietrza, a ziemia śmiercią wody”. W ten sposób można uznać za bezsporne, że według Heraklita zmiany ognia są przejściami materii w stany (ciekły, stały i gazowy), którym towarzyszą temperatury. Należy również zaznaczyć, że przejścia materii z jednego stanu w drugi mogą zachodzić równocześnie w różnych kierunkach, jednakże każdemu takiemu przejściu towarzyszy zawsze spadek lub wzrost temperatury, ponieważ „wszystko wymienia się na ogień”. Co ważne Heraklit próbuje również przemianami tymi tłumaczyć zjawiska psychiczne. Psyche, czyli dusza, jest dla Heraklita, na równi z powietrzem, wodą i ziemią, tylko jednym z przejściowych stanów materii, czyli ognia. „Śmiercią dla dusz jest stać się wodą, śmiercią dla wody, stać się ziemią, z ziemi jednak powstaje woda, a z wody dusza”.

Uznając wszystko co istnieje, za rozwijającą się materię oraz odrzucając ingerencję bogów w losy świata, Heraklit był deterministą i cały rozwój świata podporządkował konieczności. Heraklit uważał, że wszystkie przemiany światów następują według określonej prawidłowości oraz w określonym czasie i są poddane konieczności. Wszystko w świecie odbywa się zgodnie z przeznaczeniem (*heimarmene*), które jest identyczne z koniecznością (*ananke*). Determinizm Heraklita rozciąga się na wszystkie zjawiska we wszechświecie, ponieważ one wszystkie zawdzięczają swe istnienie wahaniom miar ognia. Rozwój materii drogami „w górę” i „w dół” jest poddany konieczności. Zasadę tę kładzie Heraklit u podstaw całego tłumaczenia wszechświata. Konieczności podlegają zarówno ciała niebieskie, jak i istoty żywe. Ponieważ dusze powstają z oparów wodnych, to i one w swym rozwoju zależą od miar ognia, tzn., że życie psychiczne, jak i wszystkie inne zjawiska, jest całkowicie poddane konieczności. Mądrość człowieka jest z konieczności uwarunkowana rozwojem materii. Najlepszą duszę Heraklit porównuje do błyskawicy,

która jest sucha i unosi się w ciele. Każdy człowiek, rozwijając się zgodnie z prawem konieczności, w granicach życia i śmierci, snu i czuwania, zostaje włączony do cyklu zmian kosmicznych. Heraklit mówił o ludziach, że „zrodziwszy się, chcą żyć, a tym samym narażać na śmierć, albo raczej na spoczynek [wieczny] i pozostawiają dzieci, które też są narażone na śmierć”. W tym zdaniu zawiera się cały rozwój wszechświata i cała historia rodzaju ludzkiego.

Heraklejska nauka o poznaniu zasadniczo rozwija się również po linii materialistycznego stosunku myśli do bytu. Poznanie zdaniem Heraklita, jest przede wszystkim poznaniem obiektywnej rzeczywistości wszechświata w jego wiecznych przemianach. Uznając istnienie obiektywnej rzeczywistości wszechświata poza przedmiotem poznającym, Heraklit uważa, że zadaniem poznania jest dotrzeć do rzeczywistej istoty przyrody. Bardzo ważnym elementem jest również zrozumienie więzi poznania zmysłowego z poznaniem rozumowym. Uważając, że zadaniem poznania jest „wsluchiwanie się w przyrodę”, tzn. uznając, że pierwszym stopniem poznania jest poznanie zmysłowe, Heraklit jednocześnie podkreśla, że ten pierwszy stopień powinien nas prowadzić do drugiego tj. do opracowania przy pomocy rozumu danych uzyskanych przez zmysły. Poznanie rozumowe, oparte na poznaniu zmysłowym, powinno dać prawdziwy obraz tego, co zachodzi w naturze, czyli we wszechświecie.

Ogromną sławą cieszy się przypisywane Heraklitowi powiedzenie: „wszystko płynie”. Stwierdzenie ogólnej płynności rzeczy, oraz zmienności zjawisk, jest zasadniczym elementem poglądu Heraklita. Wszystko płynie, wszystko się zmienia, nie ma nic stałego. Dla wyrażenia tej myśli Heraklit ucieka się do obrazowego porównania ulegającego zmianom wszechświata, z płynącą rzeką. Ruch jest właściwy wszystkiemu co istnieje. Cała natura bez przerwy zmienia swój stan. Według Heraklita „nie można wejść dwa razy do jednej i tej samej rzeki, ani też nie można dwa razy dotknąć przemijającej substancji w tym samym stanie, gdyż wskutek gwałtowności i szybkości zmian rozprasza się i znów skupia, zbliża się i oddala”. Wszystko więc zachodzi z konieczności i wskutek przeciwstawnej wymiany. Konieczność to powszechne prawo, tworzące wszystko co istnieje.

Uznanie walki przeciwieństw za siłę napędową rozwoju, to kolejne sformułowanie w nauce Heraklita o powszechnym prawie ruchu, które nazywa on „logosem”. Logos zdaniem Heraklita istnieje wiecznie, jak wiecznie istnieje wszechświat. Nie jest on stworzony przez bogów, ani przez żadnego człowieka. Jednakże, o ile ludzie nie poznają logosu, niedostępna będzie dla nich nauka Heraklita o walce i jedności przeciwieństw. Poznać logos znaczy poznać przyrodę oraz społeczeństwo w walce i harmonii ich sprzeczności. Prawdziwe poznanie jest poznaniem bytu w jego jedności i sprzeczności. Przeciwstawia się ono poznaniu bytu w jego wielości, tłumaczonej metafizycznie. Poznanie logosu powinno opierać się na fundamencie licznych wiadomości. Heraklit zbliża się do problemu powszechnego powiązania wszystkiego, co istnieje we wszechświecie. „Wszystkie rzeczy stanowią jedno” oświadcza Heraklit. Jedność ta jednak nie wyklucza wielości i sprzeczności. Przeciwnie „jedność” zawiera w sobie przeciwieństwa. Jeden ogień zawiera w sobie wszystkie przeciwieństwa zapachów spalanych kadzideł.

W osobie Heraklita z Efezu mamy bez wątpienia jednego z najbardziej żywiłowych zmysłów filozofii greckiej. Duże jego znaczenie historyczne, określa jego koncepcja rozwoju materii, którą wysuwa w oparciu o poprzedzające go osiągnięcia filozofii szkoły milezyjskiej. Był umysłem usposobionym krytycznie i polemicznie, był pierwszym o którym wiadomo, że nie tylko snuł własne myśli, ale także zwalczał cudze.

Bibliografia:

1. Collinson D., Pięćdziesięciu wielkich filozofów, Poznań 1997,
2. Guthrie W.K.C., Filozofowie greccy od Talesa do Arystotelesa, Kraków 1996,
3. Krajewski W., Główne zagadnienia i kierunki filozofii, T. 2, Ontologia, Warszawa 1963,
4. Tatarkiewicz W., Historia filozofii, T. 1, Warszawa 2002,

Daniel Krzewiński

Ur. 1982 w Brzegu. Magister historii Uniwersytetu Opolskiego. Pasjonat i badacz historii filozofii. Główny krąg jego zainteresowań skupia się wokół filozofii XIX i XX wieku, a także kwestii ontologicznych i filozofii religii.

[Strona www autora](#)

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 27-10-2009)

Oryginał. (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6897>)

Contents Copyright © 2000-2009 Mariusz Agnosiewicz
Programming Copyright © 2001-2009 Michał Przech

Autorem portalu Racjonalista.pl jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielami portalu są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie strony tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl